

UŽÍVÁNÍ VLASTNÍHO SVĚTLA

Arthur Zajonc

Dívat se do tmy je jasnost.
Vědět, jak se poddat, je síla.
Používej své vlastní světlo
a navrať se k prameni světla.
Tomu se říká praktikovat věčnost.
—Lao-c’

Owen Barfield svou vynikající knížku *Zachraňte jevy* začíná úvahou o duze. Klade si otázku: Existuje skutečně duha?

Poněvadž se k duze nemůžeme přiblížit, dotknout se jí, přivonět si k ní, podlézt ji nebo do ní vlézt, existuje vlastně duha, nebo je to jenom rozptýlené světlo z malých prchavých kapek? Jeden z argumentů ve prospěch toho, že duha skutečně existuje, je, že jsme ji všichni už někdy viděli. Tento zážitek jako civilizace sdílíme, a tak ať už jsou duhy čímkoli, existují jako kolektivní jev.

Barfield však pokračuje a říká: vezměte si takový strom. Uplatněte na něj všechna kritéria, která jste použili na duhu. Rozhodně se od duhy liší v tom, že se k němu můžete přiblížit, dotknout se ho či si k němu dokonce přivonět. Sice do něj nelze vlézt či se pod něj snadno dostat, nicméně o tom, že existuje, se dá těžko pochybovat. Přesto však od dob Galilea, a především ve 20. století, trvala fyzika na tom, že strom, stejně jako duha, sestává z malých částic hmoty nazývaných atomy, které podle určitých zákonů rozptylují světlo. Malý zlomek světla se dostane k našemu oku a my si pomocí neznámého a zázračného procesu strom „představíme“.

Zatímco ševelící listy osik nám v lehkém větru ukazují svou stříbřitou spodní stranu, pohupující se větve borovic vydávají tichý vrzavý zvuk. Možná, že se nad námi právě přehnala večerní sprška a nad vrcholky stromů a před vzdálenou horou se klene duha. Fyzik by pravděpodobně řekl, že to všechno je složité elektromagnetické působení mezi sousedícími molekulami celulózy a vody, mezi jejich atomy a světlem. My však nevidíme ani vlny světla, ani atomy. Svými smysly vnímáme stromy a duhu, můžeme je vidět, slyšet, cítit a nahmatat. Stromy, duha i my sami jsme známými předměty vědomí. Na takových věcech nám záleží a takovým běžným věcem jsem ochotni věnovat pozornost.

Děti, stromy a duhy existují. O tom se ani já, ani Barfield přit nechceme. Možná, že úplně nevíme, čím ve své podstatě jsou, my si je však „představujeme“ v živých barvách a obrysech. A co je zvláštní, celá naše soudobá kultura si je představuje přibližně stejně jako my. Pokud bychom duhy a stromy viděli tam, kde je jiní nevidí, snadno bychom skončili u psychiatra. Lidé všech dob žijící na různých místech měli stejné představy. Barfield je nazývá „kolektivní představy“.

Nyní přichází na řadu nezbytná otázka o dvou částech: Jak takové představy vznikají? A jak se liší v závislosti na místě a době? Vzpomeňme si na naši diskusi o vidění. Vezměme si záhadu vnitřního paprsku, světla, které se šíří z lampy našeho těla, našich očí. Na případu S. B. a dalších lidí, kteří se narodili slepí, jsme si uvědomili, že vidět znamená mnohem víc než mít funkční smyslový orgán. K našim přímým vjemům se přidávají další věci jako paměť, fantazie, mentální návyky, pocity a dokonce naše vůle (v rozhodnutí, čemu budeme věnovat pozornost). Bez světla, které ke svým vjemům přidáváme, je svět tmavý a bez významu. Poněvadž fyzické oko je pouhou *camerou obscurou*, „temnou komorou“, k vidění je navíc nezbytné duchovní oko (pěknou metaforou pro ně je Empedoklův obraz lucerny).

Moderní evoluční biologie chápe současné fyzické oko jako konečný výsledek dlouhého evolučního vývoje. Ve vodách řeky Echo v kentuckých Mamutích jeskyních, kam nikdy nepronikne světlo, plavou ryby bez očí. U těchto ryb se oči nikdy nevyvinuly, protože tam není žádné světlo. Na naší planetu světlo oproti tomu dopadalo po miliony let. Pod jeho neustálým působením se vyvinuly tělesné orgány vnímání přizpůsobené

světlu. Není stejně tak možné, že za desítky tisíc let existence člověka jako inteligentního druhu se odehrál podobný vývoj v rozvoji duchovních schopností, které k vnímání našich smyslů přiřazují význam? Možná je to tak, jak říká Goethe: „Okno za svou existenci vděčí světlu. Z netečného zvířecího orgánu se pod vlivem světla vyvíjí orgán, který se světlu podobá. Okno je tak formováno světlem a pro světlo, takže se vnitřní světlo může setkat s vnějším... Kdyby okno nebylo slunečné, jak bychom mohli vnímat sluneční svit?“ Pokud tvořivé vnější světlo slunce po tisíciletí podněcovalo naše fyzické oči, jaké síly ukuly, zažehly a zbarvily naše vnitřní světlo? V pojetí anglického chemika a filosofa Michaela Polanyiho jsou schopnosti utvářeny naším jazykem, nástroji a činnostmi: „tyto věci *zvnitřňujeme* a zabydlujeme se v nich.“ To, že v nich přebýváme, vede ke vzniku nových orgánů poznání. Domnívám se, že naše rozjímání o dějinách světla a duhy nám umožnilo si uvědomit ony proměnlivé psychické síly, které člověk obývá a které dávají zkušenosti význam.

V naší studii světla nás nezajímají „správná“ vysvětlení, která podává soudobá teorie optiky, nýbrž naše měnící se představy o světle. Každé z teorií je třeba přiznat oprávněnou moc a slávu, poněvadž ve své době panovaly dlouho a dobře. A koneckonců ani Maxwellova elektromagnetická teorie neměla dlouhého trvání, ještě jsme se totiž nedostali ke kvantové teorii světla.

Místo abychom se ptali, zda byly dřívější teorie světla *pravdivé*, je lepší se ptát: jaký mají význam? Co ovládalo duše Egyptanů či Řeků, kteří se spokojili s okem Horovým a Iridou, rychlou jak vítr? Jak napsal John Stuart Mill v parafrázi na Coleridge: „Dlouhá působnost nějakého přesvědčení přinejmenším dokazuje, že se nějakou svou částí přizpůsobilo lidské mysli. Když jdeme ke kořenům, a neshledáme je, jak se často stává, pravdivými, nalezneme nějaký přirozený nedostatek nebo požadavek lidské přirozenosti, kterou je daná doktrína připravena uspokojit.“

Naše vědomé pojmání světla, duhy a vlastně všech jevů se v průběhu tisíců let, během kterých je jako druh sledujeme, velmi změnilo. Podobně jako se lidstvo vyvinulo biologicky, vyvinula se také lidská vědomí. Navíc tento vývoj pokračuje i dnes a zůstává otevřený. Jaký závěr z toho vyvodíme? To by mě vskutku zajímalo.

Ti, kteří vývoj mysli zcela odmítají, se v době, kdy již věda značně pokročila, budou držet materialistické představy o světle z 19. století. Ačkoli hovoří o „fotonech“, v podstatě pouze opakují Newtonovu částicovou teorii světla. Ti lépe informovaní se přikloní k radikálnímu relativismu. Budou tvrdit, že veškeré poznání je záležitostí konvencí. Dotazovat se po povaze světla není nic jiného než společensky posvěcená hra. Samotný pojem světla je pouhá konvence. Jejich dekonstruktivní počínání je užitečné tím, že podrývá samolibé postavení vědy, v důsledku však místo ní nic nenabízí. Konečný výsledek dekonstrukce je jen hromada trosek a nihilismus. Zastánci tohoto názoru uznávají změny způsobené evolucí, evoluce je však pro ně v důsledku bez významu.

Třetí přístup má zastánců poskrovnu, poněvadž od nás žádá nejvíce. Nutí nás, abychom světlo, sebe sama a svět viděli bohatěji a hlouběji, než jak na tyto věci pohlíží mechanická imaginace. Mezi představiteli tohoto přístupu patřil také Goethe. Zastánci tohoto pohledu hledali neúnavně a neohroženě způsob, jakým by nám fyzická stránka mohla více sdělit o stránce duchovní. Budoucí vědomí, které by bylo schopno pojmut jejich novou vědu, by nesmělo být pouze mechanické. Muselo by být vždy připraveno s láskou přebývat v nových jevech, činech a výrazech, aby se mohly vytvořit nové poznávací schopnosti. Podstatou světla by tak nebyl fyzikální jev, modla, nýbrž duchovní skutečnost či schopnost.

Na následujících stránkách, kterými vstoupíme do 20. století, se budeme věnovat všem třem přístupům. Je poměrně snadné pojednat první dva, materialistický realismus a různé podoby relativismu, protože těmito oblastmi se již zabývala řada vědců a filosofů. Oproti tomu je moderní duchovní historie světla méně známá a na první pohled se může zdát, že stojí v opozici vůči vědeckému pohledu na světlo. Domnívám se však, že tento názor je chybný. Pochodeň nesenou Goethem a dalšími, jako například Coleridgem a Emersonem, převzal filosof a „duchovní vědec“ Rudolf Steiner. Proto budeme sledovat nejen to, jak se úsilím Plancka, Bohra a Einsteina rozvíjela kvantová teorie, ale také to, jak Rudolf Steiner ve stejné době vytvořil moderní duchovní imaginaci světla.

Příběh světla se podobá duze. Je to spleť harmonický celek, který sestává z mnoha částí. Setkávají se v něm přísné výpočty přírodních zákonů a měnící se lidská duše. Vzniká tak prchavý obraz plný barev. Slunce za našimi zády vykrouží do oparu před námi text dvou majestátních duh (jedné Boží, druhé Satanovy), které od sebe odděluje temná propast. V prosvětleném prostoru pod jasnější primární duhou se objeví krásné růžové oblouky. Neokázalá spleť duhy nám může posloužit jako metafora lidského života. Mýty a věda se v nás nepřestávají mísit.

Zlomeného a sklíčeného Goethova Fausta vzbudil jemný zvuk aiolské harfy a píseň ducha Ariela. Spatřil, jak se ve vodním oparu blízkého vodopádu klene nádherná duha. Jeho slova zachycují rámus vodopádu, zmatek jeho utrápené duše, temné myšlenky a klidnou zář slunce a lidského ducha. Mezi těmito dvěma se klene duha, v jejíchž mnohobarevných odrazech se zrcadlí životní cíle a činy.

Tak nadále necht' slunce v zádech je mi!
Však vodopád mě poutá víc a více,
jenž po skále se vrhá peřejemi;
se stupně k stupni na sta, na tisíce
svých vod, svých proudů valí, tříští, žene,
co vzduchem šumí pěny, stříkajíce.
A zrozen z vření, nádherný se klene,
hle, pestrý oblouk v změně trvajícím;
teď ostré rysy má, teď rozprášené;
a vůkol chládek, vonně ševelící.
Jak v zrcadle tu lidský úděl zřítí.
Nad ním se zadumej a lze ti říci:
Barevný odlesk zachytit je žítí.